

NEFRET: KAZANANI OLMAYAN SAVAŞ

Ümit ŞİMŞEK

<https://umitsimsek.blogspot.com/2023/04/nefret-kazanan-olmayan-savas.html>

Kötülüğe karşı mücadele ederek bir başarı kazanmış ve olumlu bir çığır açmış bulunan kimselerin dâvâlarında kin ve nefrete rastlanmaz. Onlar daha yola çıkmadan önce kendilerini ve taraftarlarını kin, nefret, düşmanlık ve intikam hislerinden ciddî bir nefis terbiyesiyle arındırmış olan kimselerdir.

“Şiddetsizlik vaazla değil, uygulanarak öğrenilir” diyordu Gandhi. “Eğer biz şiddetten uzak durmaya devam edersek, kullanılmayan herşey gibi nefret de zamanla ölür gider. Şiddetsizlik giyilip çıkarılacak bir elbise değildir. Onun yeri kalbimizdir; o varlığımızın ayrılmaz bir parçası olmalıdır.”

Martin Luther King de kin ve nefretten arınmanın kolay bir iş olmadığını biliyor ve “Nefret bulaşıcıdır,” diyordu. “O tıpkı bir hastalık gibi büyür ve yayılır; ve hiçbir toplum kendisini ondan koruyacak kadar sağlıklı değildir.”

Henüz kırk yaşını bile göremeden bir suikaste kurban giden Martin Luther King, bu kadar kısa bir ömür içinde böyle bir felsefeyi ve mücadele yöntemlerini nasıl geliştirdi, halk kitleleri üzerinde nasıl bu kadar etkili olabildi ve kökü yüzyıllara dayanan ve toplumun kılcal damarlarına kadar işlemiş bir ayrımcılığa karşı nasıl başarıya ulaşabildi?

Mandela, bitmek bilmeyen esaret yıllarında bir ara ümidini tamamen yitirecek hale gelmişti. Bu durumun farkına varan yan hücredeki Müslüman

arkadaşı “Mandela, Mandela!” diye seslendi. “Lütfen pes etme. Bizim kutsal kitabımızda ‘Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin!’ yazıyor.”

Mandela, uzun tutukluluk yıllarında edindiği önemli tecrübelerinden birini şu sözleriyle aktarıyor: “Cezaevi şartlarının, tartışmalara itidal kazandırmak ve bireyleri bölen şeylerden ziyade birbirine bağlayan şeyleri onlara göstermek şeklinde bir özelliği var.”

Mandela'nın tesbitlerinden: “Hiç kimse derisinin rengi veya geçmişi veya dini sebebiyle bir başkasından nefret ederek dünyaya gelmez. İnsanlar nefret etmek için bunu öğrenmek zorundadır. Eğer nefret etmeyi öğrenebiliyorlarsa, onlara sevmeyi öğretmek de mümkündür; çünkü sevgi, insan kalbine nefretten daha doğal gelir.”

Vahametini henüz yeterince kavrayamadığımız bir tehlikenin tam ortasındayız: Nefret dili, toplumun neredeyse bütün katmanları arasında ortak bir dil halini alıyor ve bir yarışa dönüşüyor.

Başlıca arenası sosyal medya olan bu yarışta keskinleştikçe, çoğu birbirini tanımayan nice insanlar arasında kinler, nefretler, husumetler alınıp veriliyor. Özetle, dildeki kabalaşma içten içe büyük bir yıkımın alarımını veriyor.

Problemin asıl büyüğü şurada: Toplumu birbirine düşürme istidadı taşıyan bu tehlikeli tırmanışı dizginlemesi beklenenlerin en başında gelen kimseler, çoğu zaman, yarışta başı çeken veya en azından yarışı kızıştıran kimseler olarak karşımıza çıkıyor. Dindirmeleri gereken kin, nefret ve husumet hisleri en keskin bir şekilde onların ağızlarından ve kalemlerinden yayılıyor. Ve bu durum, konuyu temelinden ele alarak referans noktalarımızı ve kendi konumumuzu değerlendirmeye ve şu sorunun cevabını aramaya bizi mecbur bırakıyor:

Bu nefret dilinin bizi sürüklediği yol nereye çıkar?

Tabii ki bu soruyu bizden evvel soranlar, cevap araştıranlar ve sorularına cevap bulanlar da oldu. Bunların en başında da insanlığın selâmeti için mücadele verenler geliyor. İnsanların insanlığa lâıyk bir hayata kavuşması ve hak ve hürriyetlerin teminat altına alınması için onların koyduğu teşhisler ve önerdiği çözümler, meselenin tam temeline iniyor ve bizim sorumuzun cevabını da içinde barındırıyor.

Tarihî bir gerçektir: Kötülüğe karşı mücadele ederek bir başarı kazanmış ve olumlu bir çığır açmış bulunan kimselerin dâvâlarında kin ve nefrete rastlanmaz. Bilâkis, onlar daha yola çıkmadan önce kendilerini ve taraftarlarını kin, nefret, düşmanlık ve intikam hislerinden ciddî bir nefis terbiyesiyle arındırmış olan kimselerdir. Geliştirdiği felsefesi ve başarılarıyla dünyada birçok özgürlük hareketine ilham vermiş bulunan Gandi, bu konuda yakın zamanların ilk akla gelen ismidir.

Sivri dilli Churchill'in "yarı çıplak adam, diktatörlük heveslisi, kendi çıkarı peşinde koşan madrabaz işportacı" gibi isimler takarak etkisiz hale getirmeye çalıştığı Gandi, silâhlı güçlerle değil, barışçıl ilkelere ve sıkı bir nefis terbiyesine dayanan "satyagraha" adını verdiği felsefesine gönül veren kitlelerin barışçıl direnişleriyle sadece kendi milletine bağımsızlığını kazandırmakla kalmamış, dünyanın muhtelif yerlerinde hak ve özgürlük mücadelesi veren nicelerine de ilham kaynağı olmuştu.

Satyagraha, düşmanı bertaraf etmeyi değil, düşmanlıkları gidermeyi, hattâ karşılıklı saygı içinde düşmanla beraber ortak bir gelecek inşa etmeyi hedef alan bir yöntemdi. Bu yöntemin terkinde, Budizmin temel ilkeleri arasında yer alan ahimsa'ya (şiddetten arınma) ilâve olarak kin ve nefretten de arınmak, öfkelenmemek, sövmemek, karşıtlarına ve onların liderlerine hakaret etmemek, çalmamak, Tanrıya inanmak, bütün dinlere saygılı olmak, iffetli bir hayat sürmek gibi şartlar vardı. Satyagraha'da esas olan şey düşman ile ilişkileri kesmek değil, onu kötülükten vazgeçirmek olduğu için, bu

ilkeyi izleyenlerin kazandıkları zafer, yeni bir istikbalde ve daha insancıl şartlar altında “düşmanla” birlikte yaşamaya ve işbirliği yapmaya engel teşkil etmiyordu.

Gandi satyagraha’yı “pasif direniş” adı verilen yöntemden özenle ayırıyordu. Ona göre pasif direniş zayıfların bir silâhı olarak tasarlanmıştı ve nefretle yönlendirilme, hattâ sonunda bizzat bir şiddet aracı olma ihtimali vardı.

Hiç şüphesiz bunlar kolay kazanılacak nitelikler değildi, ama bunun da bir yolu vardı. “Şiddetsizlik vaazla değil, uygulanarak öğrenilir” diyordu Gandi. “Eğer biz şiddetten uzak durmaya devam edersek, kullanılmayan herşey gibi nefret de zamanla ölür gider. Şiddetsizlik giyilip çıkarılacak bir elbise değildir. Onun yeri kalbimizdir; o varlığımızın ayrılmaz bir parçası olmalıdır.”

Sosyal değişim ile kişisel değişim arasındaki bağ, Gandi’nin ısrarla üzerinde durduğu bir konu idi. Eğer insanlar kendi şahsî hayatlarında şiddetsizlik veya adalet ilkelerini uygulamıyorlarsa, bunları sosyal hayatta uygulamak için çabalamanın hiçbir anlamı yoktu.

Gandi’nin satyagraha’sı, o daha hayatta iken dünyanın başka yerlerindeki özgürlük ve insan hakları hareketleri için ilham kaynağı oldu. ABD’deki zenci hareketi ve onun efsanevî lideri Martin Luther King bunların başında geliyordu.

Martin Luther King, diğer Amerikalı zenciler gibi, ırk ayrımı ile de, kin ve nefretle de henüz çocukken tanışmıştı. Üç yaşından itibaren beraber oyun oynadıkları bir beyaz arkadaşı vardı. Altı yaşına gelip de okula başladıklarında ayrı okullara gitmek zorunda kaldılar. Kısa bir süre sonra da, arkadaşı, babasının onunla oyun oynamayı yasakladığını haber verdi. O an, King’in gönlünde bütün beyazlara karşı yıllar boyunca içinde büyüyecek bir nefret hissinin doğduğu an idi.

King, gençlik yıllarının önemli bir bölümünü bu nefretle yaşadı. Karşılaştığı haksızlıklar hep bu nefreti besledi. Nihayet Crozer Teoloji Fakültesinde yüksek lisans çalışmaları yaparken Gandhi'nin düşüncelerini daha yakından tanıma imkânına kavuştu. Gandhi, şiddet yoluyla savaşan bir kimsenin enerjisini taşıyordu; ama bunu şiddette değil, kötülüğü sevgiyle savma yolunda kullanıyordu. Çünkü şiddete şiddetle karşı koymak, âlemde var olan şiddet ve nefret miktarını daha da yükseklerle taşımaktan başka bir anlama gelmezdi; sevgiyle cevap vermenin ise karşı tarafta bir utanma veya durum değişikliğine yol açma ihtimali vardı.

Martin Luther King âleminde büyük değişikliklere yol açan bu fikirlerle karşılaştıktan az bir zaman sonra Rosa Parks olayı patlak verdi ve Parks, otobüste beyazlara ayrılan koltuğa oturmaktaki ısrarı sebebiyle tutuklandı. Ardından da zenciler, Martin Luther King'in liderliğinde, bir yıldan fazla bir zaman süren meşhur Montgomery otobüs boykotunu başlattılar.

Bu boykot tamamen barışçı bir eylemdi; siyahlar her türlü tahrik ve saldırıya rağmen ciddiyet ve sükûnetlerini koruyor ve sessizce yürüyerek işlerine gidip geliyorlardı. Bu arada birçok saldırılara uğradılar. Kafası yarılanlar, burnu kırılanlar oldu. Bir yandan da yol boyunca kaldırımlarda mevzilenen bir kısım zenci militanlar onları kışkırtarak direnişi bir gerilla savaşına çevirmeye çalışıyorlardı. Fakat 380 gün boyunca hiçbir zenci hiçbir tahrik ve saldırı karşısında sükûnetini bozmadığı gibi, geri adım da atmadı.

“Biz özgürlüğümüzü kazanıncaya kadar Montgomery sokakları kana bulanabilir,” diyordu Martin Luther King. “Ama akacak kan bizim kanımız olmalı, beyaz adamın değil. Beyaz kardeşlerimizin saçından bir tek tel bile zarar görmemelidir.”

Bunun kolay bir iş olmadığını biliyordu King: “Evet, düşmanca hislere kapılmamak için zorlanacağız, ama kaderle randevusuna doğru yol alan kimseler için, nefret taşınamayacak kadar ağır bir yükür.”

Şartlar ne olursa olsun, şiddete asla bulaşmamak ise eldeki yegâne alternatifti: “Artık dünyada şiddet ile şiddetsizlik arasında bir tercih yapma imkânı kalmamıştır. Tercihimizi ya şiddetten uzak durmak ya da yok olup gitmek şıkları arasında kullanacağız.”

Evrensel değerleri evrensel bir bakışla değerlendirerek stratejisini belirlemek, King’in en önemli özellikleri arasındaydı. Adalet konusunu da bölünmez bir bütün olarak düşünüyordu King. “Bir yerdeki adaletsizlik, başka herhangi bir yerdeki adalet için de bir tehdittir” diyordu. Karşıtları ise adaletsizlik, kin, nefret ve şiddetle kendi coğrafyalarında o gün için düzenlerini koruduklarını sanıyorlardı. Fakat zaman onların lehine işlemiyordu. Çünkü zenciler de King’in bakış açısını kavramışlar, herşeyden önce sıkı bir disiplinle nefret ve husumet duygularından kendilerini soyutlayarak insanlığa hayır getirecek bir ideal edinmişler, bu arada korkuyu kalplerinden çıkarmışlar, sonra bu işin sabır ve sebat işi olduğunu öğrenmişler ve nazarlarını yaşadıkları güne değil, yaşanacak yarınlar dikmişlerdi. Bir süre sonra da ufak tefek zaferler kazanmaya başlayınca, büyük bir gerçeği, tiranların yenilmez olmadıkları gerçeğini gözleriyle görmüşlerdi. Bütün bunlar, zenci hareketinin nefret unsurundan uzak kalmasına hizmet ediyordu hiç şüphesiz, fakat nefret bir hamle ile ebediyen imha edilebilecek bir düşman değildi ve Martin Luther King de bunun farkındaydı. “Nefret bulaşıcıdır,” diyordu. “O tıpkı bir hastalık gibi büyür ve yayılır; ve hiçbir toplum kendisini ondan koruyacak kadar sağlıklı değildir.”

Henüz kırk yaşını bile göremeden bir suikaste kurban giden Martin Luther King, bu kadar kısa bir ömür içinde böyle bir felsefeyi ve mücadele yöntemlerini nasıl geliştirdi, halk kitleleri üzerinde nasıl bu kadar etkili olabildi ve kökü yüzyıllara dayanan ve toplumun kılcal damarlarına kadar işlemiş bir ayrımcılığa karşı nasıl başarıya ulaşabildi?

Bu sorunun anahtarını, hiç şüphesiz, nefretten uzak, muhabbete yakın bir ruhta aramak gerekir. Ancak o kadar haksızlık ve husumetlerin ortasında yıllar boyunca bu ruhu muhafaza edebilmenin de bir formülü olmalıdır ve kanaatimizce bu formül, onun öğrencilik yıllarından beri hayatının bir parçası halini alan tefekküründe aranmalıdır. King, Crozer Seminerindeki yıllarını anlatırken âdet edindiği tefekkür yürüyüşlerinden şöyle bahsediyor:

“Kampüsün yar tarafında Delaware nehrine akan küçük bir dere vardı. Her gün kampüsün ucuna kadar gider, dere kenarına oturur ve saatlerce doğanın güzelliklerini seyrederdim. Arkadaşım, işte bunu yaşarken ben Tanrıyı gördüm! Onu havada uçuşan kuşlarda, ağacın yapraklarında, halenelen dalgalarda gördüm. . . . Bazan da geceleri çıkar, mavi iğnedenlik çiçeğinin üzerine batırılmış parlak gümüş iğneler gibi semâyı süsleyen yıldızları seyrederdim: Evet, Tanrı var. Bazı sabahlar güneşin ufuktan yükselirken doğu ufkunu bir film şeridi gibi renklere boyayışını seyrederdim: Evet, Tanrı var. Bazan da mehtabı, tıpkı bir kraliçenin sarayda yürüyüşü gibi semâ boyunca süzülüşünü seyrederdim: Evet, Tanrı var. Henry Ward Beecher “Doğa Tanrı’nın lisanıdır” derken haklıydı.”[1]

Dünyanın en ünlü kişileriyle 50 binin üzerinde mülâkat yapan meşhur Amerikalı radyo ve televizyon sunucusu Larry King, “Tanıdığımız en olağanüstü şahsiyet kimdi?” sorusuna hiç tereddütsüzce “Mandela” diye karşılık vermişti. Devlet Başkanlığını devralma törenine katılmak ve Mandela ile mülâkat yapmak üzere Güney Afrika’ya vardığında, Larry King’i en çok şaşırtan şey, Mandela’nın gardiyanlarını da törene davet etmesi oldu. “Onun yerinde başka birisi olsaydı mutlaka savaş çıkardı. Bir insanın bu kadar bağışlayıcı olması inanılacak bir şey değil” diyordu Larry King.[2]

Ömrünün 27 yılını hapislerde ve ağır çalışma kamplarında geçiren Nelson Mandela, hiç şüphesiz, kin ve nefret hislerini yenmiş büyük bir dâvâ adamı olarak anılmaya lâyık en ünlü isimler arasındaydı. Ama kendisini en

umutsuz günlerinde bir Kur'ân âyetiyle cesaretlendiren hapis arkadaşı olmasaydı, pek muhtemeldir ki, Mandela adı da bugün hiç kimsenin hafızasında bir yer işgal etmeyecekti.

1962 yılında müebbed hapse mahkûm olan ve ömrünün 27 yılını hapislerde ve ağır çalışma kamplarında geçiren Mandela, bitmek bilmeyen esaret yıllarında bir ara ümidini tamamen yitirecek hale gelmişti. Kendi ifadesiyle, “ümidini kaybedenler dâvâsını ve mücadele ruhunu da kaybediyor, bunları kaybedenleri de serbest bırakıyorlardı.” Bu durumun farkına varan yan hücredeki Müslüman arkadaşı [büyük ihtimalle Ahmed Kathrada], “Mandela, Mandela!” diye seslendi. “Lütfen pes etme. Bizim kutsal kitabımızda ‘Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin!’ yazıyor.”

Mandela bu söz üzerine uzun uzun düşündü ve hayatının – aynı zamanda Güney Afrika tarihinin – en önemli kararını verdi: Pes etmeyecek, mücadeleye devam edecekti.[3]

Mandela’yı dünya Güney Afrika’da ırk ayrımını (apartheid) sona erdiren adam olarak tanıyor. Fakat bu büyük başarıdan önce, o daha da büyük bir zaferi kendi iç âleminde kin, nefret ve husumet duygularını dizginlemek, daha doğrusu bunları başka bir hedefe yönlendirmek suretiyle kazanmıştı. Özgürlüğünü kazandıktan sonra beyazlar onun intikam peşine düşmesinden endişe ederken, o, vaktiyle beyazlara karşı duyduğu öfkenin hapisane yıllarında tedricen yok olduğunu, buna karşılık sisteme olan nefretinin gittikçe arttığını anlatıyor ve şöyle diyordu: “Güney Afrika benim düşmanlarımı dahi sevdiğimi, ama bizi birbirimize düşüren sistemden nefret ettiğimi bilmeliydi. Nezaketten ve barış içinde yaşama yeteneğinden yoksun bir özgürlüğün gerçek özgürlükle hiçbir ilgisi yoktu.”

Şu sözleri de Mandela’ya uzun yürüyüşünde güç ve cesaret veren şeyin kin ve nefret değil, bilâkis düşmanlarının içindeki en küçük bir iyilik kırıntısını dahi keşfederek onu geliştirmek için çalışmaya kendisini sevk eden bir feraset olduğunu ortaya koyuyor:

“Hep şuna inanmışımdır: Her bir insan kalbinin derinliklerinde merhamet ve asalet vardır. Hiç kimse derisinin rengi veya geçmişi veya dini sebebiyle bir başkasından nefret ederek dünyaya gelmez. İnsanlar nefret etmek için bunu öğrenmek zorundadır. Eğer nefret etmeyi öğrenebiliyorlarsa, onlara sevmeyi öğretmek de mümkündür; çünkü sevgi, insan kalbine nefretten daha doğal gelir. Cezaevi günlerinin en karanlık zamanlarında, benim ve arkadaşlarımdan tahammül gücümüz sınırı gelip dayandığında dahi, gardiyanların bir tanesinde, bir saniyeliğine bile olsa bir insanlık ışıltısı görebiliyordum. Bu kadarı dahi beni yoluma devam etmek için ikna etmeye yetiyordu. İnsanın iyilik duygusu bir alevdir, gizlenebilir ama hiçbir zaman tamamıyla söndürülemez.”

Tarih sayısız tecrübelerle gösteriyor ki, kin ve nefret duygularından kendisini kurtaramayan hiçbir hareket insanlığa huzur ve mutluluk getirmiyor, bilâkis aynı acıları başka bir kılık altında tazelenmiş olarak başkalarına yaşıyor.

Putperest Romalıların zulmü altında inleyen Hıristiyanlar gün gelip de özgürlüklerine ve iktidara kavuşunca, Romalılardan gördüklerini başkalarına uyguladılar.

Hitler’in ve daha başkalarının zulmünden kurtulan Yahudiler de bir devlete kavuşur kavuşmaz dünyanın en zalim milletine dönüştüler. Yine de tatmin olmadılar; hâlâ bitip tükenmeyen Holokost hikâyeleriyle nefretlerini besleyip büyütmeye devam ediyorlar.

Üzerinden on üç asır geçmiş olmasına rağmen hâlâ Kerbelâ vahşetini hatırlayarak dövünüp duran Şîiler de, o günden beri besleyip durdukları kin ve nefretlerinin sonucunu hem kendileri tadıyor, hem de başkalarına tattırmaya devam ediyorlar.

Bizim durumumuz onlardan çok mu farklı diyebilirsiniz. Biz de bundan tam bir asır önce bir cumhuriyet kurmuştuk. Yeni bir dünyaya, yeni dünyanın

insanî değerlerine yeni bir açılmaydı bu. Üstelik elimizde, Osmanlının son döneminde vücuda gelen ve kendi medeniyetimizin yanı sıra Batı medeniyetinin kazanımlarıyla da tanışmış muazzam bir entellektüel birikim vardı. Fakat Cumhuriyeti kuranların maziyle bağlantılı herşeye karşı önyargılı ve hasmâne tavırları, güçlü bir doğuş fırsatının elden kaçmasına sebep olduğu gibi, ardı arkası kolayca kesilmeyecek yeni kin ve nefret dalgalarına yol açtı. O gün bu gündür, iktidarlar ve ihtilâller birbirini izledikçe, karşılıklı nefret dalgaları da zaman zaman azalıp çoğalarak birbirini beslemeye devam ediyor.

Şimdi ise, en azından bu kavgayı bizzat yaşamamış olarak hayata gözünü açan yeni nesillerle yepyeni bir başlangıç yaparak temiz ufuklara açılma fırsatını kader bize sunmuş bulunuyor.

Fakat bir yandan da, gıdasını kin ve nefretten alan ve varlığını düşmanının varlığıyla kaim bilen bir kısım köhne kafalar, hâlâ yüz yıl öncesinin kavgalarını kaşıyıp durarak küllenmiş nefretleri tekrar harlandırmaya ve bütün bir toplumu husumet cehenneminde helâk olmaya çağırıyor.

Herşeye rağmen, bu manzaranın da iyi bir tarafı var. Mandela, uzun tutukluluk yıllarında edindiği önemli tecrübelerinden birini şu sözleriyle aktarıyor:

“Cezaevi şartlarının, tartışmalara itidal kazandırmak ve bireyleri bölen şeylerden ziyade birbirine bağlayan şeyleri onlara göstermek şeklinde bir özelliği var.”

Halkına tepeden bakan yöneticilerin elinde açık bir temerküz kampını andırmaya başlayan ülkeler de sanki Mandela'nın tesbitini doğruluyor gibi. Oralarda da birbirinin cevrini tatmış ve nefret dilinden tiksiniş tarafların tabanında insanlar birbirini anlamaya başlıyor ve bu karşılıklı anlayış, er veya geç bu insanları beklediğinde şüphe olmayan aydınlık bir istikbali her gün biraz daha yaklaştırıyor.

Açıkdeniz dergisinin Nisan 2023 sayısından alınmıştır.

[1] The Autobiography of Martin Luther King Jr, ed. Clayborne Carson (New York: Warner Books, 2001), s. 29.

[2] Larry King, *My Remarkable Journey*, 249.

[3] Bu hatırayı Prof. Dr. İbrahim Özdemir 5 Aralık 1999 tarihinde Cape Town'da toplanan Dünya Dinleri Parlamentosunda bizzat Mandela'dan dinlediğini anlatıyor.